

УДК 657.6

МЕНШКТИ КАПИТАЛДЫҢ АУДИТИ: ТҮРЛЕРІ, КЕЗЕҢДЕРІ, ЕСЕБИ

Абдыкаримова М.М.

Д. А. Қонаев атындағы Еуразиялық Заң Академиясы, Қазақстан Республикасы,
Алматы қ., mira_razh@mail.ru

Аннотация: Бұл мақалада меншікті капиталды тексерудің теориялық негіздері көрсетілген. Меншікті капиталдың оның құрылымына әсер ететін бірқатар функцияларды орындайтын күрделі механизм ретіндегі рөлі ерекше атап өтілген. Меншікті капитал аудиті бухгалтерлік есепте көрсетілген ақпараттың дұрыстығын растау мақсатында ғана емес, сонымен қатар компанияның жұмысын ішкі қаржылық талдау үшін де жүргізіледі. Мақалада меншікті капитал түрлерінің аудиті талданады. Меншікті капиталды қалыптастыру көздері келтірілген, олардың кәсіпорын капиталының жұмыс істеу процесіндегі рөлі көрсетілген.

Капитал қозғалысы процесінде уақыт факторына назар аударылады, бұл капиталдың қысқа және ұзақ мерзімді формасының аудитін қалыптастыруда көрінеді. Меншікті капиталды талдаудағы аудит кезеңдері мен факторларының схемасы келтірілген. Меншікті капитал аудитінің құрылымы, оның құрылымы

көрсетілген, теорияға талдау жасалған.

Көбінесе аудиторлық компанияның ішкі стандарттарына, ХҚЕС-ке, мемлекеттік нормативтік актілерге сәйкес меншікті капитал немесе оның элементтері маңыздылығын есептеуге қатысады. Меншікті капиталдың бұлыңғыр көрсеткіші маңыздылық деңгейін бұрмалайды, онымен салыстырғанда Есептіліктің тұтастай және оның жекелеген баптары бойынша сенімділігі туралы қорытынды жасалады.

Кәсіпорындар капиталының қозғалысы процесінде меншікті капиталдың қалыптасуына байланысты аудиттің барлық кезеңдерінің компоненттері келтірілген. “Ұзақ мерзімді активтер”, “қосымша капитал” сияқты бухгалтерлік баланстағы меншікті капитал элементтерін есепке алу ерекшелігі көрсетілген.

Түйін сөздер: меншікті капитал, қосымша капитал, жарғылық капитал, резервтік капитал, аудит кезеңдері.

АУДИТ СОБСТВЕННОГО КАПИТАЛА: ВИДЫ, ЭТАПЫ, УЧЕТ

Абдыкаримова М.М.

Евразийская Юридическая академия им. Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г. Алматы,
mira_razh@mail.ru

Аннотация: В данной статье изложены теоретические основы аудита собственного капитала. Особо подчеркнута роль собственного капитала как сложного механизма выполняющего ряд функций, влияющих на его строение. Аудит собственного капитала проводится не только с целью подтверждения достоверности информации, отраженной в бухгалтерской от-

четности, но и для внутреннего финансового анализа работы фирмы. В статье анализируется аудиты видов собственного капитала. Приводятся источники формирования собственного капитала, показана их роль в процессе функционирования капитала предприятия. Уделено внимание фактору времени в процессе движения капитала, что отражено в формулировании аудита кратко-

срочной и долгосрочной формы капитала. Приведена схема этапов и факторов аудита в анализе собственного капитала. Показано строение аудита собственного капитала, его структура, сделан анализ теории.

Чаще всего в расчете значимости участвует собственный капитал или его элементы в соответствии с внутренними стандартами аудиторской компании, МСФО, государственными нормативными актами. Нечеткий показатель собственного капитала также искажает уровень значимости, по сравнению с которыми

делаются выводы о достоверности отчетности в целом и по отдельным ее статьям.

Перечислены компоненты всех этапов аудита в зависимости от формирования собственного капитала в процессе движения капитала предприятий. Показана специфика учета элементов собственного капитала в бухгалтерском балансе, таких как «внеоборотные активы», «добавочный капитал».

Ключевые слова: собственный капитал, добавочный капитал, уставный капитал, резервный капитал, этапы аудита.

AUDIT OF EQUITY: TYPES, STAGES, ACCOUNTING

Abdykarimova M.M.

*Eurasian Law Academy named after D.A. Kunaev, Republic of Kazakhstan,
Almaty, mira_razh@mail.ru*

Annotation: *This article outlines the theoretical foundations of the audit of equity. The role of equity capital as a complex mechanism performing a number of functions affecting its structure is emphasized. The audit of equity capital is carried out not only to confirm the reliability of the information reflected in the accounting statements, but also for internal financial analysis of the company's work. The article analyzes audits of types of equity. The sources of formation of own capital are given, their role in the process of functioning of the capital of the enterprise is shown.*

Attention is paid to the time factor in the process of capital movement, which is reflected in the formulation of the audit of short-term and long-term forms of capital. The scheme of stages and factors of audit in the analysis of own capital is given. The structure of the audit of equity, its structure is shown, the theory is analyzed.

Most often, equity or its elements participate in the calculation of significance in accordance with the internal standards of the audit company, IFRS, and state regulations. An unclear indicator of equity also distorts the level of significance, compared with which conclusions are drawn about the reliability of the reporting as a whole and for its individual articles.

The components of all stages of the audit are listed, depending on the formation of equity in the

process of capital movement of enterprises. The specifics of accounting for elements of equity in the balance sheet, such as "non-current assets", "additional capital", are shown.

Keywords: equity, additional capital, authorized capital, reserve capital, audit stages.

DOI 10.61995/bela/2023.1.144

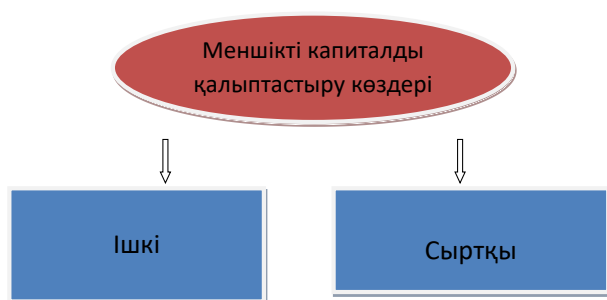
Кәсіпорындардың шаруашылық қызметінде операциялық есеп жүргізу үшін аудит есептерін пайдалану, оның ішінде меншікті капиталға талдау жүргізу қажет, маңызы зор.

Меншікті капитал аудиті компанияның бухгалтерлік есебінде көрсетілген меншікті капиталы туралы ақпараттың дұрыстығын растау мақсатында міндетті аудит рәсімі шеңберінде жүргізіледі. Бұдан басқа, коммерсанттар жүргізген меншікті капиталы бар операциялардың қолданыстағы заңнама талаптарына сәйкестігі бақылауға алынады.

Баланста көрсетілген меншікті капиталдың мөлшері туралы ақпараттың сенімділігі ерекше маңызды. Бұл кез-келген компанияның бухгалтерлік есеп аудитін жүргізу кезінде жоспарлаудың алдын-ала кезеңінде маңыздылық деңгейі анықталатындығына байланысты (қолданылатын аудиторлық процедуралар есептілікте қатенің болуын анықтауға және

олардың пайдаланушылардың тиісті шешімдер қабылдауына әсерін бағалауға мүмкіндік береді).

Әдістер мен материалдар. Көбінесе аудиторлық компанияның ішкі стандарттарына, ҚЕХС, мемлекеттік нормативтік актілерге сәйкес меншікті капитал немесе оның элементтері маңыздылықты есептеуге қатысады. Меншікті капиталдың анық емес көрсеткіші маңыздылық деңгейін де бұрмалайды, онымен салыстырғанда есептіліктің дұрыстығы туралы тұтастай және оның жекелеген баптары бойынша тұжырымдар жасалады (сурет 1).

Сурет 1 - Меншікті капиталды қалыптастыру көздері

Бірінші суретте меншікті капитал аудитің факторларға бөлуден бастау керек екенің көрсетіп тырыстық. Меншікті капитал аудитінің алдын-ала кезеңі ішкі бақылау жүйесін және оның жеке элементтерін зерттеу және бағалау бойынша тесттер жүргізуді қамтиды. Бұл процедураның мақсаты аудиторлық тәуекелді, клиентке деген сенім дәрежесін және меншікті капиталмен операцияларды тексеру кезінде аудиторлық процедуралардың күрделілігін анықтау болып табылады.

Объективті түрде капитал үнемі қозғалыста болады сондықтан аудитті зерттеу нақты капитал қозғалысы кезінде фазалар мен кезеңдерді қамтиды, бұл талдауға негіз береді. Меншікті капитал құрылымы жағынан күрделі және гетерогенді құбылыс болғандықтан, аудит әртүрлі бақылау және сынақ функцияларын, меншікті капитал элементтерін бағалаудың әртүрлі әдістерін қамтитын көп сатылы болады. Бастапқы кезеңде компанияның меншікті капиталын есепке алу ерекшеліктеріне арналған есеп саясатының бөлімі зерттеледі.

Содан кейін меншікті капитал көрсеткіштерін бақылау және өзара байланыстыру жүзеге асырылады. Меншікті капитал элементтері бойынша кезең басындағы баланс деректері алдыңғы кезең балансының ұқсас деректерімен салыстырылады. Теңгерімде келтірілген меншікті капитал элементтері және есепке алу тіркелімдерінің деректері бойынша цифрларға арифметикалық тексеру, сондай-ақ есептілікте көрсетілген деректерді есепке алу шоттарында көрсетілген ақпаратпен салыстыру жүргізіледі. Сонымен қатар, жұмыс процесінің тәртібі және оны сақтаудың толықтығы талданады.

Бұдан басқа, меншікті капитал туралы ақпарат басқа бухгалтерлік есептермен өзара байланыста деректердің бірдейлігіне тексеріледі (мысалы, капитал қозғалысы туралы есеп деректерімен салыстырылады және т.б.).

Содан кейін меншікті капиталдың құрылымы талданады - оның әрбір компоненті аудитке ұшырайды. Аудиттің осы бөлімі бойынша жеке бағдарлама жасалады, егжей-тегжейлі тесттер мен аналитикалық рәсімдер өткізіледі.

Жарғылық және резервтік капиталдың аудиті. Меншікті капиталдың аудиті оның элементтері бойынша жарғылық капиталдың аудитінен басталады. Шағын компаниялар үшін меншікті капитал құрамында тек жарғылық капиталдың және бөлінбеген пайданың (шығынның) болуы тән.

Акционерлік қоғамдардың есептілігіне резервтік капитал сияқты меншікті капитал элементі тән. Оның осы ұйымдық-құқықтық нысан үшін қалыптасуы міндетті болып табылады, ал мәні жарғымен реттеледі [1].

Резервтік капитал көлеміне, оның ең төменгі мөлшеріне және жыл сайынғы міндетті аударымдарға қойылатын барлық заңнамалық талаптар меншікті капитал аудиті кезінде бақыланады. Бұдан басқа, резервтік капиталының жұмсалуды да заңмен қатаң регламенттелген: оны тек қоғамның облигацияларын өтеу және өзге қаражат болмаған жағдайда оның акцияларын сатып алу үшін ғана пайдалануға болады. Резервтік капиталды басқа мақсаттарға бағыттауға тыйым салынады.

Көрсетілген бақылау операцияларынан басқа, жарғылық және резервтік капиталдардың аудит кезінде меншікті капиталдың аудит бағдарламасында көзделген тесттер мен талдау рәсімдері жүргізіледі.

Қосымша капиталдың аудиті және айналымнан тыс активтерді қайта бағалау.

Меншікті капитал аудиті кезінде 1340 «айналымнан тыс активтерді қайта бағалау» және 1350 «қосымша капитал» жолдары бойынша баланста көрсетілген меншікті капиталдың элементтерін бақылау қажет.

Сонымен, компанияның мүлкін қайта бағалау мүмкіндігі оның есеп саясатында бекітілген. Егер қайта бағалау бір рет жасалса, болашақта ол жыл сайын жүргізілуі керек.

Ұзақ мерзімді активтерді қайта бағалау сияқты меншікті капитал элементінің аудиті процесінде есепке алу мен есептілікте негізгі құралдарды арзандатудан немесе қайта бағалаудан алынған нәтижені көрсету жөніндегі операциялар бақылауға жатады. Меншікті капитал аудиті кезінде қосымша капитал құрамында негізгі құралдарды жеке бағалау мен белгілеудің жекелеген жағдайларын көрсету бөлігінде талаптардың орындалуын бақылау қажет. Сонымен, негізгі құралдарды белгілеу шамасы, егер қосымша капитал алдыңғы есепті кезеңдерде жүргізілген осы негізгі құралдардың объектісін қосымша бағалау сомасы есебінен құрылған болса, қосымша капиталінің азаюы ретінде көрсетіледі. Егер қайта бағалаудан кейін бұрын бағаланған негізгі құралдардың құны төмендесе, алдыңғы қайта бағалау мен жүргізілген бағалау сомасы арасындағы айырма бөлінбеген пайданы есепке алу жөніндегі шотқа жатқызылады. Бұл соманы бухгалтерлік есепте ашу керек.

Сипатталған операциялардан басқа, меншікті капиталда көрсетілген элементтеріне қатысты меншікті капиталдың аудит бағдарламасында көзделген егжей-тегжейлі тестілердің және талдамалық рәсімдердің өзге де түрлері жүргізіледі.

Меншікті капитал аудитінің келесі кезеңі бөлінбеген пайда (жабылмаған шығын) аудиті

және фирманың таза активтерін есептеу болып табылады. Бұл туралы келесі бөлімде айтатын боламыз.

Бөлінбеген пайда аудиті және таза активтерді есептеу.

Меншікті капитал аудиті бөлінбеген пайда (жабылмаған шығын) аудитінің кезеңін қамтиды. Бұл кезеңде пайданы құрылтайшылар айқындайтын компанияның қажеттіліктеріне бағыттаудың негізділігі тексеріледі (құрылтайшылардың немесе акционерлердің жазбаша түрде ресімделген шешімдеріне сәйкес). Одан кейін дивидендтерді төлеудің заңдылығы, уақтылығы және толықтығы бақыланады, сондай-ақ аудит бағдарламасына сәйкес өзге де тесттер мен талдау рәсімдері жүргізіледі [2].

Аудиттің жеке бөлігі - таза активтерді есептеу және олардың шамасын жарғылық капиталдың мөлшерімен салыстыру рәсімі. Таза активтер деп есептеуге қатысатын активтер мен міндеттемелер арасындағы айырмашылықты түсіну керек.

Меншікті капитал аудитінің бағдарламасына сәйкес жүргізілген барлық рәсімдердің нәтижесінде бухгалтерлік есепте көрсетілген меншікті капитал туралы ақпараттың дұрыстығы расталады және аудиторлық қорытындының түрі туралы мәселе шешіледі.

Меншікті капиталды пайдалану тиімділігінің аудиті.

Меншікті капиталды (МК) пайдалану тиімділігі компанияның ішкі аудиті аясында бағаланады. Ол үшін МК пайдалану көлемі мен бағыттары, құрылтай құжаттарында не құрылтайшылардың шешімдерінде көзделген олардың бөлінуіне сәйкестігі зерделенеді, сондай-ақ өзге де талдау рәсімдері жүргізіледі.

Сонымен қатар, МК пайдалану тиімділігінің аудиті аясында оның құрамдас бөліктерін пайдалану тиімділігінің терең есептеулері жасалады. МК баланста көрсетілген активтер мен пассивтердің үйлесуі нәтижесінде оның барлық компоненттеріне аудит және талдау жүргізіледі. Мысалы, негізгі құралдарды пайдалану тиімділігін сипаттайтын көрсеткіштер (қор шығару, қор сыйымдылығы және т.б.),

айналым қаражаты (қаржылық белсенділік коэффициенті, меншікті айналым қаражатымен қамтамасыз етілуі, айналым қаражатын пайдалану қарқындылығы және т.б.), сондай-ақ көптеген басқа қаржылық көрсеткіштер мен коэффициенттер есептеледі [3].

Қорытынды. Меншікті капитал аудитінің нәтижелері бойынша меншікті капиталды пайдалану тиімділігінің деңгейі туралы тұжырымдар жасалады және тиісті басқару шешімдері қабылданады. Меншікті капиталды аудиттеу бағдарламасына сәйкес жүргізілген барлық рәсімдердің нәтижесінде бухгалтерлік есепте көрсетілген меншікті капитал туралы ақпараттың дұрыстығы расталады және аудиторлық қорытындының түрі туралы мәселе шешіледі. Егер компания міндетті аудитке жататын болса, меншікті капитал аудиті аудит

жоспары мен бағдарламасына сәйкес бірнеше кезеңде жүргізіледі. Егер кәсіпкер меншікті капиталды пайдалану тиімділігін тұрақты бақылауға мүдделі болса, аудит компанияның қаржы мамандары Ішкі аудит шеңберінде үнемі жүргізіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Джаншанло, Р.Е. Анализ финансового положения организации учебное: учеб. Пособие [Текст]/ Р.Е. Джаншанло.- Алматы: LEM, 2019.- 76 с.: ил.- 1000 экз.
2. Ержанов М.С. Қазақстандық кәсіпорындардағы есеп саясаты. [Мәтін] / М.С.Ержанов. - Алматы Бико 2017.
3. Сейітқасымов, Ғ.С. Ақша. Несие. Банктер.: Оқулық [Мәтін]/ Ғ.С. Сейітқасымов. - Алматы: Экономика, 2017.- 3 – 18 бб.